

Azınlıkça Dergisi

Ocak 2011 - Sayı: 62

Agos - Ocak 2011

Herkül Millas

Oryantalizm terimini sık kullanırız çünkü “ötekinin” kusurlu yanına vurgu yapar; ama oksidantalizm lafını pek etmeyiz, çünkü kendi yanımızın eksik yanına ışık tutar. Türkiye’de Sultan Süleyman’ı konu edinen “Muhteşem Yüzyıl” dizisi eleştirilip ceza alırken en çok söylenen, dizinin oryantalist bir anlayış taşıdığı olmuştur. Sultan şarap içmekte, kadınlara düşkündür (haremi bile var!); ama sanırım asıl rahatsızlık vermiş olan Osmanlıların “ötekine” karşı zor kullandığının gösterilmesi.

Edward Said’in Orientalism başlıklı kitabını okuduğumda yazdıklarını beğenmiş ve yazdıklarına katılmıştım: gerçekten, Batı’nın Doğu hakkında önyargılı ve çarpık bir görüşü var. Ama yazılanları eksik bulmuştum: kitapta Doğu’nun Batı hakkındaki önyargıları ve çarpık görüşleri eksikti. Bu yaklaşımını tek yanlı, eksik, ve dolayısıyla yetersiz saymıştım. Şimdi bu tür yaklaşımları zararlı da sayıyorum.

Oryantalizm kavramı “biz” hakkında bir mağduriyet duygusu yaratmakta ve giderek “ötekine” hoşgörüsüz davranma eğilimi doğurmaktadır. Said haklı olarak, her toplumun kendi kimliğini oluştururken ve dile getirirken mutlaka “ötekini” de oluşturduğunu yazmıştır. Ama kitabına Doğu’nun “ötekisi” konusunda suskundur. Batı’nın Doğu’ya karşı, dini, tarihi, ideolojik ve çıkarları yüzünden kimi imajlar ve mitoslar uydurduğu doğruysa, Doğu’nun da aynı nedenlerle kendi imajlarını oluşturmuş olması gerekmez mi? Bir keresinde bir kasabada sıradan insanlarla sohbet ederken bu basit soruyu sorduğumda beni çok şaşırtan bir cevap almıştım. “Onlar önyargılı olabilirler, dışlayıcı olabilirler, ama biz öyle değiliz” demişti konuştuğum adam. “Neden herkes önyargılı da biz değiliz” diye sorduğumda şaşırtıcı (ve öğretici) cevabı almıştım: “Türk milleti iyi terbiye almıştır, onun için.”

Ötekini eksik gösterip aynı anda kendi eksikliklerini suskunlukla geçiştirmenin bedelidir bu kendini bilmezlik. Hristiyan dünyanın İslam’a karşı ne denli önyargılı olduğunu yazmak ama Müslüman dünyanın hiç önyargısı yokmuş gibi bir anlayışı dile getirmek veya bunu ima etmek sonunda önyargılar, stereotipler ve çok yanlış anlayışları doğurur. Bizden iyisi olmamıştır, bizim kültür ve medeniyetimiz onlarınki gibi kötü değildir anlayışının iki sonucu kaçınılmaz olur: karşı tarafa karşı içimizde öfke birikir ve ötekini aşağı görürüz. Ötekini aşağı görmekle kendimizi

üstün görmek aynı şeydir aslında. “Muhteşem Yüzyıl” konusunda Başbakan T. Erdoğan’ın sözleri bunu açıkça gösteriyor: “Biz muhafazakâriz. Aile bizim için önemlidir, mahremiyet bizim için önemlidir, tarih ve tarihî şahsiyetler, tarihî şahsiyetlerin manevî değerleri bizim için son derece önemlidir. Biz köksüz bir millet, köksüz bir devlet değiliz. Medeniyet inşa etmiş ve medeniyet tasavvuru olan bir milletiz.”

Yani, deniliyor, başka milletler ve kimseler bu tür diziler hazırlayabilir ama “biz” izin vermeyiz; çünkü farkımız var: onlar köksüz millet, medeniyet inşa etmemiş “öteki” taraftır, “biz” aileye onlar gibi yaklaşmayız, vb. Said her toplum kimliğini “ötekine” göre üretir derken işte bu kıyaslamayı kastetmişti. Ama oryantolizmin yanı sıra oksidantalizmi de duymuş olanlar bunları dile getirme yanlışını yapmazlar. Bizim de önyargılarımızın da benzer bir biçimde ifade ediliyor olduğunu bilirler. Ahmet Davutoğlu da Osmanlı Devleti’nin daralma sürecinde “terk edilen her Osmanlı şehri istilacı barbar güçlerce tahrip” edildiğini yazabilmektedir. (Stratejik Derinlik, 52inci basım, p. 195). Yani “barbar” ithamı karşılıklıdır; Batı “inançsız” (infidel’e) karşı Haçlı Seferleri düzenlemiştir ama Doğu da gâvura karşı cihat tertiplemiştir; ve Batılıyı, materyalist, insan ilişkilerinde çıkarıcı, saldırgan ve sömürücü vb. olarak görmüştür.

Batı Avrupa ülkelerinde sanatçılara Doğu’da olduğu kadar müdahale edilmemesi ve sanat yaratıcılığına karşı yasakların daha az olması “aileye saygı, mahremiyete verilen önem, köklü millet olma ve medeniyet inşa” konusunda Batı’nın geri kalmış olmasından kaynaklanmıyor. Ne de Batı’nın “barbarlığı” bu farkı açıklayabilir. Batı farklıdır çünkü şanslıydı, diyelim: Rönesans, Aydınlanma, Endüstri Devrimi, Fransız Devrimi gibi toplumsal olaylar orada gelişti. Nasıl ki 7inci ve 8inci yüzyılda, tam tersine, Doğu’da bilim ve kültür ileriye Batı Orta Çağını yaşıyordu.

Doğu ve Batı arasında değerlendirmeler yaparken dengeleri tutturmak ve önyargıların girdabına yakalanmamak için oryantolizmin yanı sıra Batı’da Occidentalism diye bilinen çalışmalardan da haberdar olmak gerek. Zaten oryantolizm söylemi ve “suçlaması” bir yerde Doğu’nun Batı ile ilgili önyargısını gösterir: Batı’yı bütün olarak önyargılı göstermek ve karşı tarafın bizimle ilgili imajının yalnız bu biçimde olduğunu tekrarlamak aslında “öteki” ile ilgili kendi imajımızı ele verir. Oysa oksidantalist anlayışı vurgulayanlar, Batı diye genel bir kavramın olamayacağını, böyle bir genellenmenin bir stereotip olduğunu, birçok Batılının tarih içinde Doğu ülkelerinin ve milletlerinin hakkını koruduğunu hatırlatmaktadırlar. Yani aşu oryantolizmin dozunu biraz kısıp oksidantalizmden biraz fazla katarsak hayatımızın tadı daha hoş olur demek istiyorum.

İmaj uzmanları üç tür imajdan söz ederler (imaja “algı” da diyebilirsiniz). Birincisi kendimiz hakkındaki imajımızdır (üstünüz, haklıyız gibi anlayış çok yaygındır). İkincisi “öteki” konusunda bir imaj (bize kıyasla aşağıdır, bizim gibi olmayandır, anlayışı yaygındır). Genellikle gözden kaçan üçüncü tür imajdır: bizim “öteki beni nasıl görüyor” imajıdır. Ötekinin bizi gerçekten nasıl gördüğü ile bizim bu konuda ne düşündüğümüz farklı şeylerdir. Kimi zaman dünya bize hayrandır, kimi zaman ise herkes düşmandır diye ifade edilen yaklaşımlar bu imajın ne denli değişken olabileceğini gösteriyor. Oryantalizme bu açıdan da bakılabilir.

